

Анатолій Павко

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ І ПРИКЛАДНИХ ПРОБЛЕМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ У НОВІТНІЙ РОСІЙСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ

З врахуванням здобутків сучасної російської політології у статті здійснено аналіз різних аспектів інтерпретації зарубіжними дослідниками категорії політичної науки.

Ключові слова: *політична наука в Росії, політичний режим, методологічна парадигма, авторитаризм, демократія.*

A. Pavko. Investigation of teoretical, methodological and applied problems of political regimes functioning in a new Russian political idea. *In the article on the basis of achievements the modern Russian political science are analysed the different aspects of political regime as political science.*

Key words: *political science in Russia, political regime, methodology, theory, authority, democracy.*

Зі значною часткою вірогідності та об'єктивності можна констатувати, що сучасна політична наука в Росії є одним із потужних і перспективних у науково-теоретичному і прикладному вимірі достатньо інституціоналізованих сегментів соціогуманітарного знання. Слід зазначити, що прикметною рисою новітньої російської політології стало подолання її представниками домінантного європоцентристського підходу та утвердження багатовекторності щодо аналізу наукових традицій, концептуальних засад та напрямів світової політичної думки і світового політичного процесу. У цьому зв'язку доречно наголосити на тому, що російські дослідники, творчо і критично враховуючи здобутки фундаментальної зарубіжної політичної думки, разом з тим незмінно керуються у науковому пізнанні політичних проблем тими теоретичними конструкціями і концептами, які зумовлені суперечливою логікою імперських історичних імперативів, методологічними підвалинами російської політичної традиції [8, с.583].

На думку авторитетних фахівців, політична думка Росії – це суперечлива сукупність політичних поглядів, ідей і концепцій російських політичних мислителів та політичних діячів [9, с.189].

Спираючись на експертні висновки, можна стверджувати, що російська політична наука в основному сформувалась як відносно самостійна дисципліна, що здатна продукувати нове знання, яке відповідає не тільки потребам російських практик, але частково і міжнародно прийнятим стандартам. Не всім субдисциплінарним галузям в російській політичній науці вдалось досягти рівня і визнання світової науки. Варто зауважити, що в багатьох з них співіснують не лише різні підходи, але і різні інтерпретації меж предметного поля, мають місце вияви методологічної аморфності, не сформувались термінологічні конвенції [10, с.8].

Проте головна проблема розвитку політичної науки в Росії полягає у чіткому визначенні вектора еволюції об'єкта її вивчення. Адже зміни російської політичної системи в 2000-х роках вносять суттєві корективи в напрями досліджень. Нагадаємо, що свого часу С. Гантінгтон стверджував, що там, де є сильною демократія, сильною є і політична наука, натомість, там, де демократія є слабкою, і політична наука слабка [10,с.16].

Цілком очевидно, що у суспільствах з високим рівнем участі та політичної конкуренції політологи мають у своєму розпорядженні значно більше об'єктів для вивчення, а отже, і матеріалу для теоретичних узагальнень. Проте це зовсім не означає, що політична наука може розвиватися лише в країнах, в яких функціонують демократичні режими. Зокрема, досвід Чилі дає підстави для того, щоб поставити під сумнів тезу Гантінгтона. Згідно з даними чилійського політолога Х. Хайне, наприкінці панування військової диктатури в 1990-х роках політична наука в Чилі була більш потужною, ніж в 1970-х роках, а політологи зробили вагомий внесок у розробку питань конституційної реформи та її здійснення [10, с.16]. Тому чилійська ситуація вказує на те, що зміна параметрів політичної системи не усуває предметного поля політичної науки. Обережні оптимістичні прогнози щодо подальшого розвитку сучасної російської політичної науки ґрунтуються на тому, що в Росії для її представників залишаються досить актуальні об'єкти для вивчення. Важливо, на наш погляд, врахувати і ту обставину, що у 1990–2000 роках в

Росії сформувалось ядро професійного співтовариства політичних дослідників, які загалом орієнтуються у своїх дослідженнях на традиції і напрями світової соціогуманітарної науки. Необхідно зазначити, що серед широкого кола теоретико-методологічних і прикладних проблем російської політології чільне місце посідають у новітніх працях зарубіжних вчених дослідження питань, пов'язаних з вдосконаленням понятійно-категоріального апарату та методологічного інструментарію політичної науки в контексті продуктивного аналізу загальних закономірностей та специфічних рис впливу політичного середовища та «людини політичної» на розвиток суспільства та його окремих складових. Аналіз наукових стратегічних моделей і варіантів здійснення порівняльних політичних досліджень переконливо свідчить про важливе науково-пізнавальне і прикладне значення в реалізації будь-якої з цих саме теоретичних конструкцій, які все різноманіття політичного життя вкладають в небагаточисельні, проте чіткі за змістовною і критеріальною основою категоріями, якщо політологи не заідеологізовані.

Потрібно підкреслити, що наприкінці ХХ – початку ХХІ століття у своїх фахових дослідженнях російські політологи значну увагу приділяли вивченню в контексті новітніх методологічних парадигм основних категорій та базових концептів і компонентів політичного режиму проблемним та дискусійним аспектам його функціонування в контексті політичної ситуації в Росії. Зазначимо, що загальноновизнаним в європейській політичній науці є сутнісне розуміння політичного режиму відомим французьким політологом Ж-Л. Кермоном, який певною мірою конкретизував формулювання зазначеної категорії його співвітчизником М. Дюверже. «Під політичним режимом, – підкреслив він у своїй праці «Західні політичні режими» (1986 р), – слід розуміти сукупність елементів ідеологічного, інституційного та соціологічного характеру, які сприяють формуванню політичної влади даної країни на певний період» [7, с.160]. Натомість, у вітчизняному новітньому політологічному виданні, що побачило світ у 2011 році, політичний режим трактується як сукупність характерних для певного типу держави політичних відносин, засобів і методів реалізації влади, наявних стосунків між державною владою і суспільством, домінуючих форм ідеології, стану політичної культури [8, с.596]. Слід вказати на те, що будь-який

політичний режим, насамперед, визначається вживаними процедурами та способами організації установ влади і здійснення владних функцій, стилем прийняття рішень, відносинами між державою та громадянами. Сучасна українська політологія розрізняє такі основні типи політичних режимів: демократичний, авторитарний, тоталітарний. Його різновидами можуть бути фашистський, теократичний, ліберально-демократичний, анархістський. Варто зазначити у цьому зв'язку, що російські політологи запропонували більш узагальнений і належним чином модифікований варіант визначення категорії «політичний режим», розглядаючи спосіб функціонування політичної системи, характер взаємозв'язку державної влади і суспільства. Наприклад, Р.Мухаєв, автор підручника «Теорія політики», вважає, що політичний режим знаходить своє втілення в конкретних формах і методах реалізації влади, в певній структурі владних інституцій [7, с.158]. Інші російські дослідники, наприклад, Б.Ісаєв та М.Баранов, наполягають на тому, що політичний режим визначає сукупність засобів та методів, які використовує держава для здійснення влади, відображає ступінь політичної свободи у суспільстві і правове становище особистості. На їх думку, залежно від рівня соціальної свободи індивіда та характеру взаємовідносин держави і громадянського суспільства доцільно вирізняти демократичний та недемократичний режими. Вищезазвані дослідники також вважають, що до недемократичних слід віднести тиранічний та авторитарний режими. Слушним є також їх твердження про те, що між демократією і тиранією, як крайніми полюсами цієї класифікації, міститься значна кількість проміжних форм влади. Це, зокрема, виокремлені російськими політологами – жорстко-авторитарний, авторитарно-демократичний, демократично-авторитарний режими [5, с.164].

Заслуговує уваги їх висновок про те, що, на відміну від політичної системи, яка являє собою досить стійку конструкцію, політичний режим є менш стабільним, а тому зміни його форм можуть коливатися в той чи інший бік у межах політико-правових норм, визначених конституцією та законодавством певної країни. Інколи зміна режиму, як цілком справедливо вважають російські політологи, веде до зміни становища тих чи інших інститутів та норм у політичній системі суспільства, до трансформації їх функцій, а інколи і до зміни всієї політичної системи. На нашу думку, науково

обґрунтованим є підхід російських дослідників до виокремлення та аналізу тих чинників, які мають значний вплив на формування політичного режиму. Глибоким і переконливим, зокрема, є висновок авторів одного з ґрунтовних російських видань про те, що політичний режим визначається рівнем розвитку та інтенсивністю суспільно-політичних процесів, структурою правлячої еліти, механізмом її формування, станом свобод і прав людини в суспільстві, станом відносин з бюрократичним апаратом, домінуючим у суспільстві типом легітимності, рівнем розвитку суспільно-політичних традицій, домінуючою в суспільстві політичною свідомістю та поведінкою [12].

Слід зробити особливий акцент на тому, що, визначаючи політичний режим як важливу політичну категорію, російські дослідники спираються на три альтернативні або конкурентні підходи до його сутнісного розуміння, які склалися у світовій політичній думці. Так, прибічники «вузького», чи правового підходу, серед яких варто назвати, в першу чергу, американського теоретика Роя Макрідіса, під режимом розуміють закріплені в конституції та законах способи функціонування політичної системи, методи політичного управління суспільним розвитком, рівні політичної свободи та відкритості країни. На відміну від правового, представники соціологічного підходу (М.Дюверже, Ж-Л. Кермон) не поєднують політичну систему та режим, намагаються розширити сферу існування останнього за рахунок «елементів соціологічного порядку», тобто відносин між управліннями і підлеглими, взаємовідносин між конкуруючими партіями та групами.

І, нарешті, репрезентанти «третього підходу» ототожнюють поняття «політичний режим» і поняття «політична система». Зокрема, англійський політолог Ендрю Хейвуд зазначає, що режим – синонім понять «система правління», «політична система» [14, с.166]. Російські політологи переконані в тому, що такий підхід дозволяє розглядати найрізноманітніші форми політичного правління в цілому, в їх систематично-функціональній динаміці. Особливо плідним є його застосування при аналізі недемократичних режимів.

Необхідно наголосити, що дослідження політичних режимів російськими вченими здійснюється, насамперед, у методологічній площині. Спираючись на новітні російські фахові видання,

зазначимо, що методологія – це вчення про структуру, логічну організацію, методи та засоби науково-пізнавальної діяльності. Основною функцією методології є внутрішня організація та регулювання процесу пізнання. Методологія визначає та пояснює те, яким чином здійснюється те чи інше дослідження:

1. Виявляє предмет аналізу.
2. Формулює завдання дослідження.
3. Презентує сукупність дослідницьких засобів.
4. Забезпечує послідовність руху у вирішенні поставлених завдань [1, с.21].

Доцільно вказати на те, що між різними політичними школами чи центрами в російській політичній науці існують не лише поверхові, але й глибокі методологічні відмінності, а тому обрана дослідниками методологія має принципово важливе значення для узагальнюючих висновків із політичних концепцій і теорій.

Слід нагадати, що свого часу американський філософ Томас Кун звернув увагу на те, що в історії будь-якої галузі науки можна виокремити періоди «нормальної» науки та «наукових революцій». Загалом «нормальною наукою» Т.Кун назвав дослідження, здійснювані науковим співтовариством, що спирається на значні наукові досягнення, які протягом відносно довготривалого часу виступають методологічним взірцем наукової діяльності. Такі значні наукові здобутки в різних сферах природничого чи соціогуманітарного знання, які визначають основні напрями і перспективні тенденції наукового пошуку, отримали назву «парадигм».

На думку американського вченого, саме «нормальна наука» має бути хоч би частково детермінована безпосереднім контролем з боку парадигм [6, с.68]. Підкреслимо, що, у розумінні Т.Куна, парадигма – це визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу виступають як моделі для постановки проблем та їх розв'язання науковому співтовариству [6, с.67]. Позитивною рисою політологічних праць, опублікованих на сучасному етапі Росії, є те, що дослідники політичних режимів спираються на традиції саме «нормальної науки», яка намагається з'ясувати весь пізнавальний потенціал, закладений в ідеях, які визначають сутність методологічних парадигм.

Поряд з тим, враховуючи ту обставину, що нерідко проблеми наукового аналізу політичних режимів виходять за межі цієї па-

радикали, вони намагаються використовувати не лише методологічні засади модерну, але і постмодерну, а інколи вдаються до їх синтезу.

Спираючись на новітні російські енциклопедичні видання, слід акцентувати увагу на тому, що парадигма модерна є втіленням соціально-політичної і культурної реальності, яка існує в опозиції до класичної парадигми, що вибудовує всі свої визначення як анти тези дефініцій класичного типу і містить в собі полемічний потенціал, виражений у різних формах трансгресивності [2, с.170]. На відміну від модерної наукової парадигми, парадигма постмодерну, на думку російських дослідників, охоплює ту соціокультурну реальність, яка підпорядкована своєму особливому духу, репрезентує значну кількість напрямів духовно-практичного життя сучасного, переважно західного, постіндустріального, інформаційного суспільства. Епоха постмодерну видається як перехідний, маргінальний період поступового прощання соціуму, цивілізації, культури з модерном, як час ускладнення культурної свідомості цінностями та нормами класичної епохи [2, с.171–172]. З погляду постмодерного підходу, заслуговує, зокрема, на увагу висновок російських політологів про те, що на початку XXI століття процес удосконалення політичних інститутів та режимів не є і не може бути прямолінійним. Адже сучасна глобалізація не тільки висуває демократію як модель, що є найбільш оптимальною в умовах конкурентної напруженості національних організацій, але певною мірою і ускладнює розв'язання проблеми демократизації політичних процесів, виявляючи її багатоаспектність та багатовекторність [11, с.7]. Певним внеском у роботу теоретико-методологічних проблем політичних режимів російськими дослідниками є, зокрема, здійснений ними всебічно обґрунтований комплексний аналіз структурних елементів та прикметних ознак режиму.

Зазначимо, що політичний режим можна визначити не тільки у змістовному, але і в структурному відношенні. Наприклад, уже згадуваний нами Ж.-Л. Кермон виокремлює чотири такі елементи:

1. Принцип легітимності, який включає способи та методи переконання громадян у правомірності влади.
2. Структура політичних інститутів у соціологічному трактуванні.
3. Партійна система.
4. Форма та роль держави [14, с.166].

Розвиваючи політичні ідеї Ж.-Л. Кермона, російські дослідники Є. Макаренков та В.Сушков запропонували більш розгорнуту систему елементів та ознак режиму:

1) Наявність політичних партій, їх внутрішня організація та принцип взаємовідносин у партійній системі.

2) Співвідношення управління та самоуправління, роль місцевих органів влади в політичному процесі.

3) Місце і роль армії, поліції, спецслужб у політичному житті суспільства.

4) Ступінь залучення громадян до політики та управління суспільними процесами.

5) Стан особистості в суспільстві, рівень її прав та свобод.

6) Рівень чесності в роботі органів влади, їх відкритості для контролю та впливу з боку суспільної думки.

7) Наявність можливостей реалізації різних інтересів, контроль громадянського суспільства за діяльністю держави.

8) Спосіб формування державних органів, процедура відбору правлячих груп та політичних лідерів.

9) Характер відносин з опозицією, методи розв'язання конфліктних ситуацій [14, с.166–167].

Чіткий аналіз основних складових політичного режиму дозволяє російським політологам проводити порівняльну характеристику і типологізацію всіх політичних режимів. Слід підкреслити, що, з погляду «вузького» трактування, зарубіжні дослідники виокремлюють два основні типи політичних режимів, які є протилежними один до одного – авторитарний і демократичний режими. Проте між ними існують і інші, з більш тонкою градацією. Наприклад, Б.Курашвілі вказав в одній зі своїх праць на шість можливих політичних режимів, які існують у більш широкому діапазоні від тиранії до анархії: 1) тиранічний; 2) жорстко-авторитарний; 3) авторитарно-демократичний; 4) демократично-авторитарний; 5) розгорнуто-демократичний; 6) анархо-демократичний [14, с.170].

Російський дослідник Г.Голосов, спираючись на методологічні загали класифікації політичних режимів грецьким філософом Аристотелем (основні критерії: справедливість і кількість правлячих) та французьким політологом Ж. Блонделем, ввів до наукового обігу такі критерії їх типологізації або виміри. Згідно з типологією Голосова – Блонделя їх сутність полягає в наступному:

1. характер боротьби за лідерство між різними фракціями владної еліти. Відкритою та легітимною ця боротьба вважається у тому випадку, коли здійснюється на виборах, закритою – у випадках спадкоємності влади, кооптації чи насильства. Способи боротьби за лідерство відповідають відкритим та закритим політичним режимам;

2. характер самої еліти за ознакою наявності чи відсутності внутрішньої диференціації. Якщо економічна еліта збігається з владою, а в середині останньої відсутній поділ на адміністративні та власне політичні функції, то таку еліту доцільно називати монолітною, яка є протилежністю диференційованій еліті;

3. рівень участі мас у політиці. За цим критерієм усі режими класифікуються на ті, що включають, і ті, що виключають їх у участі [4, с.50].

Г.Голосов виокремив шість типів політичних режимів: 1) традиційний; 2) авторитарно-бюрократичний; 3) порівняльна олігархія; 4) егалітарно-авторитарний; 5) авторитарно-інегалітарний; 6) ліберальна демократія.

Вкажемо лише на суттєві ознаки кожного з них. Так, традиційний режим закритий, з монолітною елітою, функціонував в імперіях минулого, в яких влада передавалася за принципом спадкоємності або діставалася силою. В наш час до традиційних режимів слід віднести режими Саудівської Аравії, більшості князівств Перської затоки, держав: Бутан, Бруней, Свазіленд.

Авторитарно-бюрократичний режим закритий, з диференційованою елітою широке поширення дістав у країнах третього світу. З європейських країн найбільш довготривалим він був у Португалії (1926–1974). Зазначимо, що зазначений тип політичного режиму традиційно спирається на підтримку бюрократії та збройних сил, які ініціюють правління диктатора.

Прикладом порівняльної олігархії, як відкритого політичного режиму, може бути режим, що сформувався в Англії з 1688 (Славна революція) по 1832 рік (парламентська реформа). Прикметною його ознакою була відкрита і цілком законна боротьба за владу між великими коаліціями заможних верств міста та села. Проте основна маса населення була усунута від політики і лише епізодично виявляла вияви гніву і незадоволення політичною владою. Це була «олігархія, обмежена бунтом». Потрібно зазначити, що подібний режим існував у

багатьох латиноамериканських країнах в ХХ ст., а в найбільш відсталих функціонує і в сучасних умовах.

До егалітарно-авторитарного режиму, закритого, з монолітною елітою слід віднести комуністичний режим з такими його характерними рисами, як: загальна рівність, закритий характер боротьби за лідерство, номенклатурний характер еліти, мобілізуюча роль єдиної партії і т.д.

Авторитарно-інегалітарний режим, закритий, з диференційованою елітою, який базується на ідеї нерівності, існував в Італії (фашистський режим), та в Німеччині (націонал-соціалістичний режим). У країнах, які належать до такого типу політичних режимів, не відбувається радикальних змін у відносинах власності, а збуджену активність різних соціальних верств населення владна еліта намагається скерувати не в інтернаціональне, а в національне русло [4, с.51–52].

Ця політична проблема є досить дискусійною, оскільки в сучасній літературі запропоновано значну кількість класифікацій політичних режимів. Наприклад, Дж.Коулмен виокремлює серед них змагальні, напівзмагальні і авторитарні, Д.Аптер – диктаторські, олігархічні, непрямі представницькі та прямо представницькі, Ж.Блондель – ліберально-демократичні, егалітарно-авторитарні, традиційно-егалітарні, популістські і авторитарно-інегалітарні режими [4, с.47].

На думку російського дослідника, класифікація політичних режимів повинна з максимальною можливістю поєднувати теоретичну послідовність з емпіричною адекватністю.

І, нарешті, політичний режим ліберальної демократії традиційно існує в країнах Західної Європи, які незмінно сповідують ідеї і принципи недоторканності приватної власності, ринкової економіки, широкий спектр громадянських свобод.

Потрібно зазначити, що серед російських політологів ведуться гострі дискусії стосовно політичних режимів у сучасній Росії, його ресурсів і перспектив.

На нашу думку, обґрунтованим і науково коректним є висновок російських дослідників про те, що в межах російської політичної системи поєднуються як демократичні, так і недемократичні методи здійснення влади, що дозволяє стверджувати про амбівалентність (роздвоєність) сучасного політичного режиму в Росії.

Російські політологи акцентують увагу на тому, що політична система країни являє собою дивний симбіоз демократії та авторитаризму, що обмежує можливості демократичного розвитку і гальмує політичне самовизначення країни. Цілком очевидно, що для об'єктивної характеристики російського режиму недостатнім є використання таких політологічних категорій, як «авторитаризм» і «демократія». На думку академіка РАН О.Яковлева, проблема Росії полягає в тому, що вона «перебуває в стані давнього протиборства двох основних тенденцій — лібералізму та авторитаризму, які в дійсності визначають майбутнє Росії» [15, с.18]. Він, зокрема, вважає, що локомотивом авторитарної тенденції в країні є номенклатурно-чиновничий клас, який прийшов на зміну КПРС. «Номенклатура, яка вийшла в основному з рядів соціалістичної реакції, — підкреслює він, — вперто прагне до «легітимного авторитаризму». Вона не лише зручно прилаштувалась до демократичних процедур, але і є натхненником постійного реакційного наступу на завойовані свободи» [15, с.14].

У новітніх політологічних виданнях акцентується увага на тому, що особливістю сучасного розвитку Росії є виникнення режиму, для якого інтереси держави і суспільства не збігаються. Це означає, що суспільна влада на цьому етапі не має ефективною політичної структури. Такий режим політологи називають гібридним, чи перехідним. Маючи ознаки демократії, він ще не є демократичним [5, с.184].

Прагнучи визначити якісну домінанту російського режиму, К. Холодковський характеризує його як бонапартистський, чи плебісцитарно-бюрократичний, оскільки основним джерелом його легітимації є довіра значної маси населення до носія вищої влади, яка має неструктурований, плебісцитарний характер, а фундаментом та інструментом влади є бюрократія з висуненням на передній план силових органів [13, с.886].

Своєрідність політичного режиму чинного президента Росії дозволила деяким дослідникам охарактеризувати його як «путінським». Зокрема, А. Ніконов запровадив термін «путінізм», під яким він розуміє нинішній російський режим та ідеологію президента [5, с.194].

Аналізуючи потенційні можливості режиму, російські політологи вказують на низку прихованих напружень у ньому, які вима-

гають свого пом'якшення. Це, зокрема, напруження між владою і масовими верствами. Воно визначається характером масових очікувань від влади щодо протидії олігархам та підвищення якості життя, забезпечення рівних можливостей.

Найбільш гострим є внутрішньо-елітні напруження, особливо по лінії центр – регіони.

Інша лінія напруження – між владою та бізнес-елітою. Влада виявляє готовність провести обмін захисту матеріальних інтересів бізнесу на його відмову від самотійної ролі. Проте, незважаючи на переважаючий у підприємницькому середовищі конформізм, значна кількість власників капіталів усе-таки виявляє нестерпне прагнення впливати на прийняття політичних рішень у країні. Не можна також ігнорувати і протиріччя між владою та інтелігенцією. Її верхівка практично витіснена за межі еліти, а наукові працівники, вчителі, медики не можуть подолати бідність. Проте це не суперечить світоглядним засадам російської інтелігенції. Вона відчуває себе носієм культурної місії, знань, необхідних для якісного стрибка в нову епоху і не прощає презирливого ставлення до себе.

Нарешті, значну роль у політичній ситуації в Росії відіграє також боротьба кланів у самій владній частині еліти, яка не обмежується лише протиборством лібералів та силовиків. Загалом, усе різноманітне напруження, яке постійно відчуває російський політичний режим, має несконцентрований, тобто дисперсний характер. З врахуванням цього, слушною є думка російських дослідників про те, що специфічним бонапартистським ресурсом влади є маневрування та арбітраж верховної особи. Проте, незважаючи на те, що влада постійно маневрує між масовою базою та олігархами, можливості цього маневрування є обмеженими [13, с.889].

Досить важливим як у теоретико-методологічному, так і в прикладному аспекті є порівняльний аналіз російськими політологами динаміки пострадянських режимів. Зокрема, на основі порівняння основних тенденцій політичного розвитку пострадянських держав (Росія, Білорусь, Україна) російські політологи дійшли узагальнюючого висновку про те, що «спадщина минулого» накладає обмеження на траєкторію змін режимів, проте не завжди зумовлює їх наслідки [3, с.104]. На їхню думку, політичний режим пострадянської України наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття став втіленням традицій

«безформного плюралізму», він зазнав еволюції від «картельних угод» до «боротьби за правилами». Упродовж усього цього періоду Україна зіштовхувалася з численними конфліктами, високим рівнем фрагментації еліт та перманентною нестабільністю кабінетів міністрів, середня тривалість існування яких не перевищувала 15 місяців. Зокрема, український «безформний плюралізм» виник не тільки внаслідок історичного розмежування між Сходом і Заходом країни, але і під впливом «радянської спадщини» [3, с.95].

Слід зважати на конструктивну думку зарубіжних політологів, які зазначають, що режимні зміни – це процес з відкритим фіналом і дослідження різних його наслідків залишається актуальним завданням наукового і політичного порядку денного [3, с.106].

Отже, світоглядний, методологічний, науково-пізнавальний, інформаційний, прикладний потенціал сучасних праць російських політологів варто творчо і критично враховувати вітчизняним дослідникам, намагаючись активізувати, розширити і поглибити наукові дискурси і студії, присвячені глибокому і незаангажованому вивченню різних аспектів політичного режиму як важливого категоріального поняття сучасної світової політичної науки.

1. Алексеева Т.А. Современные политические теории. Курс лекций / Т.А. Алексеева – М: Московский государственный институт международных отношений (Университет) МИДРФ: РОССПЭН, 2007. – 464 с.

2. Бачинин В.А. Политология. Энциклопедический словарь./ В.А. Бачинин. – СПб: Изд-во Михайлова В.А., 2005. – 288 с.

3. Гельман В.Я. Из огня да в полымя? (Динамика постсоветских режимов в сравнительной перспективе) / В.Я. Гельман // Политические исследования. – 2007. – №2. – С.81–108.

4. Голосов Г.В. Сравнительная политология: учебник, 2-е изд., перераб. и доп. / Г.В. Голосов. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. – 207 с.

5. Исаев Б.А. Политические отношения и политический процесс в современной России: учебное пособие. / Б.А. Исаев, Н.А. Баранов. – СПб: Питер, 2008. – 39 с.

6. Кун Т. Структура научных революций; [перевод с англ. И.З.Налетова] / Т.Кун. – М: Прогресс, 1975. – 288 с.

7. Мухаев Р. Т. Теория политики: учебник для студентов вузов, обучающихся по гуманитарно-социальным дисциплинам и специальностям «Международные отношения». / Р.Т. Мухаев – М: ЮНИТИ – ДАНА, 2005. – 623 с.

8. Політична енциклопедія / Редкол: Ю.Левенець (гол), Ю. Шаповал (заст.гол) та ін. – К: Парламентське видавництво, 2011. – 808 с.
9. Политическая энциклопедия: В 2 т. (Г.Ю.Семигин (пред. науч. ред. совета); Национальный общественно-научный фонд. – М: Мысль, 2000. – Т2. Н-Я., 2000. – 704 с.
10. Политическая наука в России: проблемы, направления, школы (1990 – 2007) / О.Ю. Малинова и др. (отв. ред.). – М: РОССПЕН, 2008. – 463 с.
11. Политические институты на рубеже тысячелетий / изд. 2-е, стереотип. – Дубна: ООО «Феникс», 2005. – 480 с.
12. Политология: учебник / Малышев А.Ю., Алексеева Т.А., Борисполец И.П. и др.; Московский гос. ин-т международных отношений (университет) Министерства иностранных дел Российской Федерации. – М: Проспект, 2008. – 618 с.
13. Российская политическая наука: В 5 т/ Под. общ. ред. А. И. Соловьева. – М: РОССПЭН, 2008. Т5. 1995–2006 гг. (отв. ред. и авт. вступ.ст. А.Ю.Мельвиль, А.И. Соловьёв. – 1000 с.
14. Теория политики: учебное пособие для студ.вузов, обучающихся по напр. «Политология» / Под ред. Б.А. Исаева. – СПб: Питер 2008. – 464 с.
15. Яковлев А. Н. Реформация в России / А.Н. Яковлев //Общественные науки и современность. – 2005. – №2. – С.5-15.